

İsrail'in Filistin'in Halîlürrahman Şehrindeki Yerleşim Politikaları

Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi

2022

Şeyma Enes, Halil Şehrinde İsrail'in Kurduğu Yerleşim Birimleri ve Şehri Yahudileştirme Çabaları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi: İstanbul 2019. Bu çalışma söz konusu tezin sadece ikinci kısmını içermektedir.

COPYRIGHT © 2022

Bu yayının tüm hakları Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi'ne aittir. Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi'nin izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi; siyasi kalkınma meselelerinde, karar almada ve demokratik değerlerin ve itidalli olma değerinin yüceltilmesinde uzman bir kaynak olmaya çalışan bir araştırma merkezidir.

Toplumlar inşa etmeleri, medeni ülkeler kurmaları ve kendi geleceklerini kendileri belirleme, - hürriyet-eşitlik-insanlık onurunu ayakta tutma ilkelerine dayalı bir demokrasi kurmaları için; bölgedeki fertlerin, cemaatlerin ve partilerin; siyasi güçlerinin ve imkânlarının geliştirilmesine ve şiddeti ve yandaşlığı bırakmaya yardımcı olan; ölçülü olma, çoğulculuk, itidalli olma, hoşgörü ilkelerinin manalarının derinleştirilmesi ve halkların (özellikle de Filistin Halkı) sosyal ve sivil haklarını kazanmalarına katkı sağlamak Merkez'in hedeflerindedir.

Vision Center for Political Development

İkitelli OSB Mah. Atatürk Blv. NO:54 Mahmut Torun İş Merkezi, K:7 D:20 34490, Başakşehir/İstanbul
Tel: +90 212 631 0107

www.vision-pd.org/tr

İSRAİL'İN HALİL'DEKİ YERLEŞİM POLİTİKALARI

Hiç şüphesiz Halil şehrini modern dönemde etkileyen en önemli olay, Filistinliler'in "nekbe" olarak nitelendirdikleri 1948'de İsrail'in kurulmasıyla yaşanan büyük göç olayıdır. Bu süreçte coğrafya ve sınırlarda meydana gelen önemli değişiklikler sebebiyle Halil şehrine bağlı 16 köy haritadan silinmiştirⁱ Bu köyler: Accur, Berkusiyya, Beyt-i Cibrin, Beyt-i Netif, Tel es-Safi, Hirbet Üm Burc, ed-Devayime, Deyrü-d Dübban, Deyru-n Nehhas, Ra'na, Zekeriya, Zikrin, Zita, el-Kubeybe, Küdne, Muğallis'tir.ⁱⁱ Ayrıca Cehalin ve Ka'abane bedevilerine ait arazilerin büyük kısmı da İsrail tarafından ele geçirilmiştir. Sonuçta şehrin yüz ölçümü 2.076 km²'den günümüzde 1.060 km²'ye düşmüştür. Bu da Halil şehrinin %51 oranında topraklarını kaybettiği anlamına gelmektedir. Aynı şekilde yeşil hat dahilindeki şehirlerden 70.000 kadar mülteci de Halil'e gelmiştir.ⁱⁱⁱ

Debbağ'ın naklettiğine göre 1922'de yapılan bir sayıma göre Halil'de 430 tanesi Yahudi olmak üzere 53.571 kişi yaşamaktaydı. 1931'de 135'i Yahudi 67.364 kişi vardı. 1945'te 89.650'ye ulaşan nüfusun içinde 80 Yahudi bulunmaktaydı. İsrail Devleti'nin kurulmasından ve "nekbe" felaketinin boyutlarının netleşmesinden sonra 1961'de yapılan bir sayımda ise Halil'de 119.432 kişi sayılmıştı. Bu tarihte şehirde Yahudi bulunmamakta sadece 168 tane Hristiyan yaşamaktaydı.^{iv} Yahudiler 1948'de Arap – İsrail savaşı yaşanırken şehirden ayrılmışlardı.

14 Mayıs 1948'de İngiliz mandasının son bulmasından sonra David Ben Gurion öncülüğünde İsrail Devleti ilan edildi.^v Hemen akabinde Mısır, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan devletlerinin orduları İsrail devletine karşı savaşmak ve Filistin'i kurtarmak üzere askerî harekâta giriştiler. Bir ay sonra ilan edilen ateşkes İsrail tarafına Amerika ve Rusya'dan gelen modern silahlarla kendini toparlamak için önemli bir fırsat verdi.^{vi} Çok şiddetli çatışmaların yaşandığı savaşla Batı Şerîa, Gazze ve Doğu Kudüs hariç tüm Filistin toprakları İsrail'in kontrolüne girdi. Bu süreçte Gazze'yi Mısır; Batı Şerîa ve Doğu Kudüs'ü de Ürdün hakimiyet altına aldı. Buna binaen Halil şehri de -1988'de Ürdün'ün hakimiyet altında tuttuğu Filistin topraklarını Filistin halkının temsilcisi olarak tanınan Filistin Kurtuluş Örgütü'ne bırakmasına kadar- Ürdün kontrolünde kaldı.^{vii}

BM Genel Kurulu 29 Kasım 1947'de 181 sayılı kararla bölgeyi iki halka paylaştıran bir taksim planını kabul etti. Bu plana göre Filistin toprakları yedi bölgeye bölünüp, üçü Araplar'a, üçü Yahudiler'e bırakılacak; yedinci bölge olan Yafa sahili ise Yahudi bölgesi dahilinde

Araplar'a ait bir bölge olarak kalacaktı. Ayrıca Kudüs için de beynelmilel bir statü belirlenmişti. Böylece Filistin topraklarının %56,47'si -ki bu toprakların büyük kısmı verimli arazilerden oluşmaktaydı- Yahudilere verildi. 1946'daki nüfus sayımına göre Filistin'in toplam nüfusu 1.942.349 idi. 1.175.196 Müslüman, 602.586 Yahudi, 148.910 Hristiyan ve kalan 15.657 ise diğer unsurları oluşturuyordu. Yahudiler nüfusun sadece %31'i iken Filistin topraklarının yarısından fazlasına sahip oluyordu.^{viii} Gerçekte sadece %6 oranında olan Yahudi alanları, BM tarafından %56 olarak öngörüldü.^{ix}

1.1. Halîl'in İsrail Tarafından İşgali

1967 Haziran Savaşı'nda (Altı Gün Savaşı) İsrail ordusunun komşu Arap devletlerine karşı kazandığı zafer İsrail'in bölgedeki varlığını ve kalıcılığını ispatlarken diğer taraftan da ülke için çeşitli sorunlar getirdi. Bu savaşla Batı Şerîa, Gazze Şeridi, Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri İsrail tarafından işgal edildi. İşgale karşı ülke içerisinde çeşitli tutumlar gelişti. Yahudilerden bazı kesimler bu durumu doğru bulmayıp işgalin sona erdirilmesi çağrısını yaparken, diğerleri ise dini ve tarihi sebeplerle buna şiddetle karşı çıkıyordu. Eski Ahitte belirtilen İsrail krallığının Yahuda ve Samara olarak isimlendirilen Batı Şerîa toprakları olduğunu ifade eden dini çevreler bu toprakların tamamının Yahudiler'e ait olduğunu ve Araplar'a iade edilmemesi gerektiğini söyleyerek işgali destekliyorlardı. O günkü İsrail resmi siyasi arenasında ise barış karşılığında işgal edilen topraklardan çıkılacağı düşünülmekteydi. Zira işgal altında tutulan bölgelerin İsrail sınırlarına dahil edilmesi durumunda bu topraklarda yaşayan Araplar'a vatandaşlık vermek gerekecek ve bu da demografik yapıyı İsrail'in aleyhine olacak şekilde etkileyecekti.^x Bununla beraber İsrail'in Kitab-ı Mukaddes'teki İsrail krallığının şehirlerinden de vazgeçmeye niyeti yoktu. Mısır ve Ürdün'le yapılan çeşitli anlaşmalara binaen İsrail işgal ettiği toprakların bazılarında çıkmış; ancak diğer taraftan Doğu Kudüs'ü kendi sınırlarına katarken, Gazze ve Batı Şerîa'da ise işgalini sürdürmüştür.^{xi}

Rabbi Kook 1967 senesinde katıldığı bağımsızlık kutlamalarından birinde yaptığı konuşmada İsrail'in 1948'de kurulduğu günden bahsederken *"Parçalara ayrılmıştım, kutlayamadım. Benim topraklarımı böldüler, Hebron'umuz nerede? Unuttuk mu onu? Shechem (Nablus) nerede? Eriha'mız nerede? Unuttuk mu oraları?"* diyerek 1967 senesinde Batı Şerîa'nın tamamının İsrail işgaline girmesinden aylar öncesinde bu şehirlerin kendileri için ne kadar önemli olduğunu vurguluyordu. İleride bahsi geçecek olan Rabbi Moshe Levinger de bu konuşmayı dinleyenler arasındaydı. Diğer herkes gibi o da bu sözlerden son derece etkilenmişti.^{xii}

1967 savaşının ertesini günü sabah İsrail ordusu güney Hebron tepelerine doğru hareket etti. Rabbi Goren Halil'e ilk girenlerden olmak için özel bir Jeep kiralayıp askerlerin hemen önünden hareket etti. Bomboş sokakları geçip "Machpelah Mağarası'na" (Harem-i İbrahim) ilerledi. Elinde Tevrat tomarları ve İsrail bayrağı ile şofarını^{xiii} üflemeye başladı. 700 yıl aradan sonra ilk kez bir Yahudi, Harem-i İbrahim'e ayak basıyordu. Davut yıldızlı mavi-beyaz İsrail bayrağını Harem-i İbrahim'in surlarına astılar. O esnada askeri yetkililer Halil Belediye Başkanı Ali Cabari ile görüşüp şehri koşulsuz teslim almaya gitmişlerdi.^{xiv} Dönemin savunma bakanı Moshe Dayan da "Altı Gün Savaşı" ertesinde mağaraya girmiş, Hz. İshak'ın kabrinin bulunduğu tünele ulaşmıştı.^{xv}

Savaş sonunda David Ben Gurion'un zafer ziyaretleri arasında Halil şehri ve Machpelah Mağarası da vardı. O zaman Ben Gurion İsraili kabine üyelerine "Kudüs gibi Halil'den de çıkmamalıyız, buralarda büyük Yahudi yerleşimleri kurmalıyız" diyerek kararını belirtmişti.^{xvi} Yine aynı zamanlarda BBC'ye vermiş olduğu bir röportajda "Hebron (Halil), Kudüs'ten daha Yahudi'dir." "Kudüs, 3000 sene önce Yahudi olmuştur ancak Hebron, İbrahim'le beraber 4.000 yıl önce Yahudi olmuştur" demişti.^{xvii}

1.2. Yerleşim Birimleri

Batı Şerîa'daki varlığı günümüzde de sürekli artarak devam eden işgalci İsrail'in bu bölgelerde kalıcı olmak için uyguladığı en büyük projesi "yerleşim birimleri" inşa etmek olmuştur. Kudüs'te şehrin kalbinde bulunan Mağaribe (Faslılar) Mahallesi'nin 1967 savaşında yıkılıp yerine Yahudiler için bir yaşam alanı yapılmasıyla başlayan yerleşim hareketi zamanla tüm Batı Şerîa'yı bir kanser gibi sarmıştır.^{xviii}

"Yerleşim birimleri" İsrail'in 1967'de işgal ettiği Filistinlilere ait topraklarda Yahudiler'i yerleştirmek üzere inşa etmiş olduğu sitelere verilen genel bir isimdir. Batı Şerîa, Doğu Kudüs, Gazze Şeridi ve Golan tepelerinde İsrail tarafından yerleşim yerleri inşa edilmiştir.^{xix} Bu tezde asıl konumuz Halil şehri ve çevresinde inşa edilen yerleşim birimleri olduğu için diğerleri hakkında sadece genel bilgiler vermeye yetineceğiz.

1948 senesinde Kudüs'ün büyük kısmının işgal edilmesinden sonra arkeolog Yigal Yadin Başbakan Levi Eshkol'e Kudüs ve Ağlama Duvarı'na dönmenin verdiği coşkuyla Halil ve Kudüs arasındaki ilişkiye işaret ederek bu iki şehrin tarihi kardeşler olduğunu, Abraham'dan bu yana Hebron'da hep bir Yahudi tarihi bulunduğunu ifade edince; Levi Eshkol "Bu kadar çok Arap'la nasıl yaşayabileceğimizi düşündün mü?" diye sordu. Arkeolog Yadin'in cevabı ise aslında yakın gelecekte yaşanacak olan zorla göç ve Halil'in Yahudileştirilmesi

faaliyetlerini haber verir nitelikteydi: “Güçlerimiz oraya varır varmaz, Araplar çöle kaçacaktır.”^{xx}

İsrail’in yerleşim birimleri kurması stratejik, güvenlik, ekonomik, siyasal, demografik vb. sebeplere dayanmaktadır. Yerleşimler İsrail için bir taraftan güvenlik mekanizması oluştururken, diğer yandan işgal edilen topraklarda yerleşme ve yayılma politikalarına hizmet etmektedir. Ayrıca doğal kaynaklar, tarım arazileri, su kaynakları İsrail’in yerleşim birimlerini kurarken özellikle seçtiği alanların başında gelmektedir. Gelecekte öngörülen bir Filistin devletinin bütünlüğünü engelleyecek ve İsrail için stratejik bir müdafaa hattı oluşturacak olan yerleşimler hızla çoğalmış ve büyümüştür.^{xxi} Hatta bazılarında kent statüsü bile verilmiştir.^{xxii}

Bazı araştırmacılar Yahudi yerleşimlerini tarihçe itibariyle üç merhalede incelemektedir:

Birinci merhale 1967’de 6 Gün Savaşı’nın hemen ertesinde Batı Şerîa ve Gazze’nin işgal edilmesiyle başlayan süreçte kurulan yerleşimlerdir. Bu yerleşimler daha çok güvenlik sebebiyle stratejik bölgelerde kurulmuştur. Bu süreçteki yerleşimler daha çok Ürdün Vadisi ve doğu sınırında yoğunlaşmıştır.^{xxiii} Şehir merkezlerinden uzakta tarım alanları olarak kurulan bu yerleşimlerde az sayıda sivil yaşamaktaydı.

İkinci merhalede 1976’da kurulan sağ-kanat siyasi bir hareket olan Gush Emunim hareketinin etkisiyle ideolojik yerleşimler kurulmaya başlanmış ve bu hareketin taraftarları Batı Şerîa’daki bu yerleşimlere ideolojik sebeplerle taşınmıştır. Bu merhalede yerleşimlerin ve yerleşimcilerin sayısı çok büyük bir artış göstermiştir.^{xxiv}

Üçüncü merhale ise 1980’lerin ortalarından bu yana daha çok demografik sebeplerle kurulan yerleşimlerdir. Bu süreçte kurulan yerleşimler büyük şehirlere ve şehir merkezlerine yakın yerlerde kurulmuştur. Herhangi bir barış durumunda daha fazla toprağın İsrail sınırlarında kalması için demografik olarak Yahudiler’in Batı Şerîa’da yoğunlaşması hedeflenmiştir. İsrail hükümetleri vatandaşlarını Batı Şerîa’daki yerleşimlere çekmek amacıyla çok sayıda teşvik projesini hayata geçirmiştir. Yerleşim yerleriyle Tel-Aviv, Kudüs gibi büyük şehirler arasında bağlantı yolları inşa edilmiş, yerleşimcilerin istihdamı için gerekli tedbirler alınmıştır.^{xxv}

Coğrafi konum itibariyle Yahudi yerleşim birimlerini üç ana grupta inceleyen araştırmacılar ise durumu şöyle ele almışlardır:

Birinci grup, Ürdün ile Batı Şerîa arasında bir set meydana getirecek şekilde Ürdün Nehri boyunca kuzey-güney istikametinde uzanarak İsrail sınır güvenliği için önemli bir işlev görmektedir. İkinci grup ise tarihi Kudüs şehri ile Batı Şerîa'nın geri kalanı arasındaki bağlantıyı koparmaktadır. Aynı şekilde Filistin topraklarının önemli bölgeleri arasında doğu-batı seti oluşturarak bütünleşmiş bir Filistin Devleti'nin gerçekleşmesini ve sürdürülebilmesini engellemektedir. Halîl, Eriha, Nablus, Ramallah ve Cenin gibi Batı Şerîa'nın önemli şehirlerinin çevresindeki üçüncü grup yerleşim bölgeleri ise bir taraftan bu şehirlerin denetim altında tutulmasını sağlamakta diğer taraftan da bölgedeki İsrail askeri varlığı için bir mazeret teşkil etmektedir.^{xxvi}

Amerikan Savunma Bakanlığı danışmanlarından Kudüs İbrani Üniversitesi Profesörü Hayim Gvirtzman'a göre 1967'den sonra uygulanan Yahudi yerleşim siyasetinin tek bir hedefi vardı: Batı Şerîa'daki su kaynakları üzerinde İsrail'in mutlak denetimini sağlamak! Nitekim yerleşimlerin haritası, söz konusu topraklardaki su haritası ile örtüşmektedir. Yine de genelde tanrı-bilimsel açıklamalarla bu durum açıklanmaktadır.^{xxvii}

1967 Savaşı'nın sonundan 1974'e kadar İsrail'in yerleşimci politikasını belirleyen kişi Savunma bakanı Moshe Dayan'dı. Savaş sonrasındaki ilk merhalede Dayan Yahudi yerleşimlerinin Araplar'ın yoğun nüfus sahibi olduğu yerlerde veya şehirlere yakın kurulmasına izin vermezken bunun tek istisnası Halîl şehri yakınlarında Kiryat Arba mevkiinde yerleşen küçük bir grup Yahudi yerleşimciye verilen özel izindir.^{xxviii}

1977'de iktidara gelen Begin – Likud bloğu ile artık “barış karşılığı toprak” tartışmaları son bulmuş oldu.^{xxix} Begin, başbakanlığı süresince işgal altındaki toprakların elde tutulmasını en öncelikli mesele olarak görürken, yerleşim faaliyetlerinde bulunan kişiler ve dini hareketlere çeşitli imtiyazlar tanımaktan da geri durmamıştır.^{xxx} Begin iktidara geldiğinde 24 yerleşim biriminde 3.200 yerleşimci varken, istifa ettiğinde (1983) yerleşim birimlerinin sayısı 106'ya çıkmış, nüfus da 28.400'ü bulmuştur.^{xxxi} Altı sene içerisindeki bu bariz artış hiç şüphesiz Begin ve hükümetinin yoğun çabalarının sonucu oldu. Likud Partisi “Tüm İsrail Toprağı” sloganıyla iktidarın ilk dört yılı içerisinde Batı Şerîa'da 51 yeni yerleşim yeri inşa etti. 1977'de birkaç bin olan yerleşimci nüfusu 1984'te 45 bine ulaştı.^{xxxii} 1977'de Menahem Begin'in başbakan olmasıyla Likud – Mafdal Koalisyonu neticesinde o zamana dek yasadışı olan Yahudi yerleşim merkezleri resmi statü kazandı.^{xxxiii}

Moshe Dayan'dan sonra savunma bakanlığına gelen Shimon Peres ise “işlevsel uzlaşma” adını verdiği yeni bir plan uyguladı. Buna göre işgal altındaki topraklarda bulunan

ama Arap halk tarafından kullanılmayan toprakların tümü Yahudiler'in özel kullanımını için müsadere edilebilecekti.^{xxxiv}

1977 sonrası yerleşim politikalarında görülen esas hedef Araplar'ın yoğun bulunduğu yerleri birbirinden ayırmaktı. Bütün bunlardaki amaç Cleveland'ın da işaret ettiği üzere *“Arap toplumunu izole edilmiş parçalara bölmek ve kollektif bir Filistin kimliğinin ortaya çıkmasını önlemektir”*.^{xxxv}

Yerleşim birimlerinin ikinci merhalesinde radikal örgütler oldukça aktiftir. Bunların en önemlisi Gush Emunim hareketidir.^{xxxvi} Bu barış kaşığı ve şiddet yanlısı hareket 1974 yılının başlarında Rabbi Kook'un takipçileri tarafından kurulmuştur. Hedefi 1967'de işgal edilen topraklarda kurulmuş olan Yahudi yerleşim birimlerini genişletmek ve yeni yerleşim birimleri kurmaktır.^{xxxvii} Hükümetler tarafından da destek bulan bu hareket Batı Şerîa'da oldukça güçlenmiştir. Likud iktidarı ile eş zamanlı gelişen dini yerleşimci hareketler Batı Şerîa'da kurdukları yerleşim birimlerinin tanınması, korunması ve altyapı hizmetlerinin sağlanması noktasında Likud'dan çok destek almışlardır.^{xxxviii} Gush Emunim dışında Kach ve Kahane Chai hareketleri de işgal altındaki toprakların Yahudileştirilmesinde aktif rol almış örgütlerdir. Yine aynı şekilde radikal sağın desteğini kaybetmek istemeyen Begin Hükümeti 10 Şubat 1980 tarihinde Halîl kentinin kalbinde Yahudiler'in yerleşmesini kabul etmiştir.^{xxxix} Böylelikle 1967'den itibaren şehirde illegal olarak bulunan birçok yerleşim birimi resmi yerleşim statüsüne kavuştu. Böylelikle yeni yerleşim birimleri kurulmasına bir kapı aralanmış oldu.

Genel olarak İsrail'deki tüm siyasi partilerin ajandalarında yerleşimlerle ilgili bir plan vardır. “Büyük Kudüs Projesi”, çeşitli yerleşim birimlerini birbirine ve İsrail'deki şehirlere bağlayacak “by pass yol projesi”, stratejik önemi olan bölgelerin kontrolü ve doğal kaynakların özellikle su kaynaklarının bulunduğu bölgelerin yönetiminin ele geçirilmesi bu planların ana hattını oluşturmaktadır.^{xl}

Yerleşim birimi kurulacak araziler çeşitli şekillerde elde edilmektedir. Öncelikle askeri yönetim işgal edilen bölgelerde Araplar'a ait topraklara -özel mülkler de dahil- güvenlik sebebiyle el koymaktadır. Bu topraklarda askeri gerekçelerle yerleşimler kurulmaktadır. Bu yerleşimlerde bir zaman sonra karavanlar getirilip sivil insanların yerleştiği ileri karakollar oluşturulmaktadır. Burada kurulan ileri karakol daha sonrasında sivillerin yaşadığı bir yerleşim birimine döndürülüp resmi statü almaktadır.^{xli}

Bunun dışında İsrail tarafından çıkarılan çeşitli kanunlar Batı Şerîa'daki tapusu olmayan ve ekilmemiş arazileri devlet arazileri kapsamına almaktadır. Bu yöntemle Batı

Şerîa'nın toplam arazisinin %40'ından fazlasına tekabül eden 500 bin dönüm arazi İsrail devletinin eline geçmiş oldu.^{xlii}

Yerleşimler için, 1991 yılına gelindiğinde Batı Şerîa topraklarının yaklaşık üçte ikilik bir bölümü müsadere altına alınmıştı. Yine su kaynaklarının %70'inden fazlası yerleşimciler veya İsrail'in kendisi tarafından kullanılmak üzere İsrail tarafına aktarılıyordu.^{xliii}

Oslo Barış Süreci her iki tarafın da sıkıştığı bir dönemde Norveç arabuluculuğunda başlayan barış girişimine verilen genel bir isimdir.^{xliv} Filistinliler açısından; kendilerini destekleyip ABD'ye karşı bir denge unsuru olan Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Körfez Savaşı'nda Arafat'ın Irak'ın yanında yer almasıyla Araplar'ın desteğini kaybetmeleri neticesinde içinde buldukları yalnızlık bir barış anlaşmasını gerekli kılmaktaydı. Filistinliler'in böyle bir anlaşmayı kabul etmesi çok büyük olasılıkla halihazırda uluslararası konjonktürde kendi mücadelelerine adil bir çözüm bulunamayacağını anlamış olmalarından kaynaklanmaktadır.^{xlv} İntifada sebebiyle zor durumda olan İsrail açısından da barış makul bir seçenektir. 1993'te Norveçli bir araştırma enstitüsünün Norveç Hükümetini araya sokmasıyla başlayan gizli görüşmelerin ilk aşaması her iki tarafın da resmen birbirini tanıması ile sonuçlanmıştır.^{xlvi}

Filistinliler'in resmi temsilcisi olan FKÖ İsrail tarafından tanınırken, FKÖ de yıllardır varlığını tanımayı reddettiği İsrail'i resmen kabul etmiş oldu.^{xlvii} Bu görüşmelerde Filistin tarafı açısından elle tutulur bir başarı elde edilemediği çok aşıkardır. Oslo'da yapılan görüşmelerde yerleşimlerle ilgili bir çözüme de ulaşamamıştır. Aksine barış süreci devam ederken 1993-1995 yılları arasında İsrail Batı Şerîa'da Filistinlilere ait 20 bin dönüm araziye el koymuştur. Bu toprakların büyük bir kısmı yerleşim birimlerini birbirine bağlayan ara yolların inşası için kullanılmıştır.^{xlviii}

II. Oslo Anlaşması ile Batı Şerîa A, B ve C bölgeleri olarak üçe ayrılmıştır. Hem yönetim kolaylığı hem de güvenlik sebebiyle yapılan bu uygulama Batı Şerîa'nın %17,2'sini kaplayan A bölgesinde yargı ve asayiş/güvenlik kontrolünü Filistin yönetimine vermekle beraber bölgenin içine ve dışına olan hareketi İsrail kontrol etmektedir. B bölgesi %23,8'lik kesimi kapsamakta olup burada Filistin yönetimi kamu düzeni ve mülki idareden sorumlu iken güvenlik yine İsrail tarafından kontrol edilmektedir. Batı Şerîa topraklarının %59'luk bir kısmı ise C bölgesi olarak kabul edilmiş olup burada Filistin yönetiminin yetki alanı sadece eğitim ve sağlık gibi alanlarla sınırlanmıştır. Bu bölgede idare ve güvenlik tamamen İsrail ordusunun kontrolündedir.^{xlix}

Oslo anlaşmaları Filistinliler açısından bir kazanç olmaktan ziyade daha çok bir hezimet olmuştur. İsraililer barış müzakerelerine son derece hazırlıklı, haritalar, istatistikler, belgeler ve olası anlaşma taslakları ile gelirken, Filistinli temsilcilerin pek bir hazırlıkları ve uluslararası müzakereler konusunda da hiç deneyimleri yoktu. Hatta Filistinli temsilcilerin bir teki bile İngilizce bilmiyordu.¹ Bu sebeplere binaen Batı Şerîa topraklarının A, B ve C şeklinde bölgelere ayrılması tamamen İsrail'in iradesi doğrultusunda ve İsrail'in lehine gerçekleşmiştir.ⁱⁱ Oslo Süreci tam olarak Filistinliler'i birbirinden ayrı ve kuşatma altındaki bölgelere ayırmak ve bu bölgeler arasında Yahudi yerleşimciler yerleştirerek kurulması muhtemel bir Filistin Devleti'nin toprak bütünlüğünü engellemek üzere dizayn edilmiştir.ⁱⁱⁱ İsrail barış sürecinde ve sonrasında çözümü sürekli erteleyerek işgal altında tuttuğu topraklarda Yahudi yerleşim birimlerinin sayısını arttırdı ve sonunda Kudüs'le Batı Şeria arasındaki coğrafi bağlantıyı koparmayı başardı.^{liii}

24 Eylül 1995'te Batı Şerîa'da Filistin otoritesinin yetkisini genişletmek üzerine bir anlaşmaya varılmıştır. "Taba Anlaşması" olarak bilinen bu anlaşmaya göre İsrail müfrezeleri Batı Şerîa'nın yedi şehrinden ve 450 kasabasından çekilecekti. Ancak bu çekilmeye Yahudi yerleşimlerinin bulunduğu alanlar dahil edilmemişti. İsrail askeri birlikleri Yahudi yerleşimlerini ve yerleşimcilerin seyahat yollarını kontrol altında tutacak ve güvenliklerini sağlamaya devam edecekti. Halil eski şehri için ise istisna bir durum olduğu için 100 bin Filistinlinin arasında yaşayan 400 Yahudi yerleşimcinin güvenliği için uluslararası bir kurum görevlendirilecekti.^{liv}

Barış süreci 1991'de Madrid'de başladığında, Gazze Şeridi ve Batı Şerîa'da yaklaşık 75.000 Yahudi yerleşimci vardı.^{lv} BM'nin verilerine göre 1992'de 120 yerleşim biriminde 100.500 yerleşimci yaşamaktaydı. Bu artış 1988-1992 arasında "Hundred Thousand Plan" (yüzbinler planı) isimli bir yerleşim planının başarısıydı. Bu plan çerçevesinde yerleşimler 4 senede %60 artış göstermiş oldu.^{lvi} 1993'ten 1996'ya kadar süren üç yıllık İşçi Partisi hükümetinde yerleşimcilerin sayısı %50 artarak 147.000'e yükseldi.^{lvii}

Netanyahu'nun başbakanlığı döneminde de yerleşim birimleri ve buralarda yeni konut inşası büyük bir hızla sürdü. Ehud Barak ve hükümetinin son on sekiz ayında ise bu çalışmalar iyice ivme kazandı. 2000'de yerleşim birimlerindeki yapılaşma 1999'daki rakamların iki katına çıkarken, İsrail buldozerleri yerleşimleri hem kendi aralarında hem de İsrail'e bağlayan geniş çevre yolları ağının büyütülmesi için çalışıyor, durmadan yeni topraklar istismak ediyordu. Böylece Filistinliler'in geri dönüşü önüne durmadan yeni engeller çıkarılmış oluyordu. 2001

başında Batı Şerîa'da yaklaşık 180.000, Gazze'de 7.000, Golan'da 17.000 ve Doğu Kudüs'te 190.000 Yahudi yerleşimci saptandı.^{lviii} Sonuçta 1993-2000 yılları arasında Batı Şerîa ve Gazze şeridindeki Yahudi yerleşimci sayısında gözlemlenen yıllık artış, İsrail nüfusundaki artışın dört katı olmuştur.^{lix}

Filistinli yazar Marwan Bishara İsrail'in yerleşim birimleri politikasını kolonizasyon/sömürge olarak tanımlamaktadır. Bu sömürgecilik faaliyetleri neticesinde Batı Şeria'nın aldığı şekli bir gravyer peynir kalıbına benzetmektedir. Bu peynir kalıbı görüntüsünde birbirlerinden tamamen kopuk, küçük kara delikler Filistin bölgeleridir; onları çevreleyen sarı peynir ise Yahudi yerleşimlerinin birbiriyle bağlantılı müreffeh topraklarıdır.^{lx}

1995'te Filistin yönetimine bırakılan bölgeler arasında olmasına rağmen Halîl şehri özel bir konuma sahiptir. Oslo Anlaşması'ndan bu yana şehirde yaşanan şiddet sürekli artmaktadır. 1994'te Yahudi Baruch Goldstein tarafından yapılan Halîl Katliamı bu şiddetin en çarpıcı örneklerinden biri olmuştur.

1.3. Halîl Katliamı

Barış süreci devam ederken meydana gelen bir olay, aslında barış karşıtı olan yerleşimcilerin ne derece radikalleşebileceklerini göstermesi açısından önemliydi. Halîl'de durumlar 25 Şubat 1994'te yaşanan katliamla korkunç bir hal aldı. Bir ramazan günü, sabah namazı kılan Müslümanların üzerine ateş eden Baruch Goldstein isimli bir Yahudi yerleşimci tarafından gerçekleştirilen katliam sonucu aralarında çocukların da bulunduğu 29 kişi hayatını kaybederken yüzlercesi de yaralandı.^{lxi} Goldstein bu olay üzerine cami cemaati tarafından linç edildi. Linç esnasında camiye giren İsrail askerleri ve Yahudi yerleşimciler Goldstein'in etrafındaki Filistinliler'i öldürdü. Cami dışına taşan çatışmalar da dahil olmak üzere toplamda 50'yi aşkın Filistinli bu katliamda şehit oldu.^{lxii} Katliamdan sonra İsrail hükümeti eski şehirde bulunan 20.000 Filistinli'yi evlerinde hapsedti. Uygulanan uzun süreli sokağa çıkma yasaklarıyla Filistinliler'in evlerinden bile çıkmasına müsaade edilmezken Yahudiler'in ulaşım özgürlüğüne hiç dokunulmadı.^{lxiii}

Bu terör eylemi sonrasında şehirde büyük değişiklikler meydana geldi. Halîl İbrahim Camii olay sonrasında kapatıldı ve üç yıl sonra yeniden açıldığında caminin bir kısmı Yahudilere tahsis edilmiş ve bir sinagog haline getirilmişti. Hz. İshak (a.s) ve eşinin bulunduğu kabirler Müslümanlara ayrılan kısımda kalmış, diğerleri ise Yahudilere ayrılan ve sinagoga çevrilen bölüme bırakılmıştır. Her sene on gün olmak üzere kutsal bayramlarda Harem'in tamamının Müslüman ve Yahudi ziyaretçilere verilmesi kararlaştırılmıştır. Böylelikle

Yahudiler kendi dini bayramlarında Harem'e ayakbaularıyla girmekte ve içeride danslar edip ve iki dahi içmektedirler. Bu günlerde Müslümanlar'ın Harem'e girmesine ve hatta eski Şehirde hareket etmelerine bile müsaade edilmemektedir.^{lxiv}

Ezanın okunduğu yer Yahudilere ayrılan kısımda kaldığı için müezzin namaz vakitlerinde İsrail askerlerinin eŐliėinde ve sadece onların müsaade ettiği zamanlarda Harem'de ezan okuyabilmektedir. Zaten sene boyunca Harem-i İbrahim'de akŐam ezanı okunması yasaktır.^{lxv}

Katliam sonrasındaki uygulamalarla Müslümanlar'ın caminin tamamını kullanmaları engellenmiŐ, camiye giden yolların çoğu Araplar'ın kullanımına kapatılmıŐ ve cami giriŐine çelikten elektronik kapılar konulmuŐtur (Ek 21 ve 22). Sadece camiye değil, Halil eski Şehrine de Filistinliler'in eriŐimi büyük oranda kısıtlanmıŐtur. İsrail, Harem-i İbrahim'in çatısında askeri gözetleme noktaları kurup, İslamın mukaddesatını hiçe sayarak Harem'e İsrail bayrağı dikmiŐtir.^{lxvi}

İsrail'in bu olay karŐısında almış olduğu tedbirler Şehrin Filistinli Arap İslam kimliğini yok sayıp, Şehirde bulunan kollektif hafızayı, kültür ve gelenekleri rtmeyi hedeflemektedir. Müslüman vakıflara ait olan İbrahim Camii'ni iki kısıma ayırmak, Yahudiler'e de buradan hak vermek eski Şehrin YahudileŐtirilmesindeki en önemli adımlardan biri olmuştur.^{lxvii} Halbuki Halil eski Şehri Müslümanlar açısından Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra 4. Harem kabul edilegelmiŐtir. Hz. İbrahim Camii ve çevresindeki mahalleler İslami vakıflara ait olup mülkiyeti ilel ebed Müslümanlar'ın elinde bulunmaktadır. Üstelik eski Şehrin İslami dönemlerden bu yana tarih mirası çok iyi korunmuŐ, Şehrin mimari yapısı ve İslami kimliği en orijinal haliyle günümüze ulaŐabilmiŐtir.^{lxviii}

Amerikan doğumlu Baruch Goldstein Kiryat Arba'lı bir yerleŐimciydi. Bu saldırı bir "tek adam" eylemi gibi görünse de aslında bu katliamın temelleri milliyetçi ve kökten dinci radikal sağın ğretlerinde bulunmaktaydı.^{lxix} Baruch Goldstein, Meir Kahane liderliğindeki Kach Hareketi'nin takipilerindendi. Kahane, Amerikan doğumlu radikal bir Yahudi politikacı ve Rabbi'dir. KurmuŐ olduğu Kach Partisi/Hareketi 1984'te Knesset'te yer almıŐtır. Kach Hareketi'ne göre Batı Şeria toprakları terkedilmemesi gereken son derece önemli topraklardır. Bu sebeple Batı Şeria'da yerleşim faaliyetlerine öncelik eden bu kuruluŐ, Araplar'a karşı olan Şiddet yanlıŐı tutumları ile bilinmektedir. Kach Hareketinin destekçileri Goldstein'in eylemini bir intikam ya da siyasi bir mesaj olarak görmekten ziyade dini bir eylem ve kutsal bir görev olarak kabul etmektedirler.^{lxx}

Goldstein İsrail ordusunda hekim olarak görev yapmaktaydı. Görevi esnasında Arapları -İsrail ordusunda görevli olan Araplar da dahil- tedavi etmeyi kesinlikle reddetmiş, bu sebeple birçok kez disipline sevk edilmişti.^{lxxi} Goldstein'in Araplar'a karşı olan bu tavrı İsrail kamuoyu ve siyasetçiler tarafından bilinmekteydi. Goldstein, Halacha'ya^{lxxii} itaat etmek için ordu kurallarını çiğnemeyi göze almış, hatta üstlerine Yahudi olmayan birini tedavi etmek istemediğini, bu konuda sadece Maimonides ve Kahane'yi dini otorite olarak tanıdığını ifade etmiştir.^{lxxiii}

Bu terör eylemi sonrasında İşçi Partisi Hükümeti ve İzak Rabin Halil'deki yerleşimleri boşaltma fırsatı yakalamasına rağmen bunu yapmadılar.^{lxxiv} Onun yerine yerleşimcilerin güvenliği için bir dizi önlemler alındı ki bunların neticesinde tarihi şehrin Filistinli sakinleri mahallelerini terk etmek zorunda kaldı.^{lxxv} İsrail hükümeti bu katliamı görünürde kınasa da Kahane takipçilerinin Goldstein için Kudüs'te bir şehidi uğurluyormuşçasına düzenledikleri cenaze merasimine müsaade etmiş, bazı caddeleri cenaze kortejinin geçişini kolaylaştırmak için kapatmıştı.^{lxxvi} Goldstein bu katliam sebebiyle dindar Yahudilerce övülmüş, bir kahraman ilan edilmiştir. Nitekim Kiryat Arba'da kendisi için bir anıt mezar inşa edilmiş, burası radikal Yahudiler'in önemli ziyaretgahlarından biri haline gelmiştir.^{lxxvii}

Filistin tarafı bu katliam sebebiyle ikili barış görüşmelerinin dondurulması çağrısında bulundu. Bu saldırıdan sonra yerleşimciler ve yerel halk arasındaki tansiyon gittikçe yükseldi. 1997 senesinde Arafat kentte Birleşmiş Milletler'in konuşlanmasını talep etti.^{lxxviii} Norveç, İtalya, İsviçre, Danimarka, İsveç ve Türkiye'den subay ve sivillerin oluşturduğu uluslararası bir güç İsrail ve Filistin tarafının daveti ve onayı ile şehirde bulunup hukuk ihlalleri ve şiddet olaylarını gözlemek üzere şehre geldi. Bu uluslararası varlığın görevi olaylara müdahale etmek ve engellemek değil, sadece gözlem yapmaktır. "Halil Geçici Uluslararası Varlık" (TIPH) adlı oluşumun görevlileri silah taşımayıp, çelik yelekleri ve miğferleriyle çatışma alanlarında sadece fotoğraf çekip raporlar hazırlamakla görevliydi.^{lxxix} Kasım 2018'de Netanyahu hükümeti TIPH'ın şehirdeki faaliyetlerini sonlandırması gerektiğini belirten yasayı onayladı. İsrail hükümeti TIPH'ın Halil'deki gözlemlerinde objektif davranmadığını, sadece İsrail ordusu ve Yahudi yerleşimcileri eleştirip Filistinliler'in eylemlerini görmediğini iddia etti.^{lxxx}

İşgal edilmiş topraklardaki şiddet olaylarının başlıca nedeni yerleşimlerdir.^{lxxxi} Yahudi yerleşimciler, İsrail askerleri tarafından korunmakla beraber hepsi silahlı olup yerleşim bölgelerine yaklaşan Filistinliler'e ateş açma hakkına sahiptirler.^{lxxxii} İsrail yerleşimleri ve

yerleşimciler tarafından uygulanan şiddet Filistinliler'in temel insan haklarını ihlal etmektedir.^{lxxxiii}

1.4. İleri Karakollar

İsrail'in Filistin topraklarını Yahudileştirmek ve buradaki varlığını kalıcı kılmak için uyguladığı yerleşim politikasında iki türlü fraksiyon vardır. İlki yerleşim birimleri denilen (Settlements) özellikle Doğu Kudüs ve çevresinde, ya da İsrail şehirlerine çok yakın sınır bölgelerinde bulunan boş arazilerde İsrail vatandaşı siviller için mahalle ve semtler kurmaktır. İkincisi ise, güya güvenlik gerekçeleri ile kurulan ileri karakollardır (Outposts).

İleri karakollar I. Oslo Anlaşmasında yerleşimlerin durdurulması kararı alındıktan sonra 1996 yılında kurulmaya başlamıştır. 1998-2000 yılları arasında bu ileri karakolların önemli bir kısmı büyük bir gelişme kat ederek ya yeni bir yerleşim birimine dönüşmüş ya da büyük yerleşim birimlerine eklemlenmiştir.^{lxxxiv}

İleri karakollar Ariel Şaron'un 1998'de Wye River Müzakereleri'nden sonra Ehud Barak'ın Batı Şeria'yı Filistinliler'e geri vereceğini iddia ederek yaptığı çağrı ile yoğun bir şekilde bütün Batı Şeria'yı sarmıştır. Şaron'un *"Bütün tepebaşlarını kapın! Şimdi aldıklarımızın hepsi bizde kalacak, şimdi ele geçiremediklerimiz ise onlara gidecek."* çağrısına kulak veren genç Yahudiler Batı Şeria'da 20'den fazla tepeyi işgal etmiştir.^{lxxxv} Bu tepelerde ilk etapta İsrail bayrağı çekili bir direk, bir su deposu ve ev görevi gören bir konteynır vardı. İngiliz manda yönetimi sırasında bir toprakta hak iddia etmek için yerine getirilmesi gereken asgari koşullar bunlardı.^{lxxxvi} Barak hükümeti o zaman her ne kadar bu yasa dışı yerleşim yerlerinin derhal boşaltılması gerektiği emrini vermişse de yerleşimcilere zor kullanarak müdahale edilmedi. Bu yerleşimciler bu toprakların kendilerine Tanrı tarafından vaat edildiğini iddia ederek, tepe başlarından ayrılmayı kesinlikle reddediyorlardı.^{lxxxvii} Tepe başlarını işgal eden genç yerleşimciler "Hilltop Youth" hareketi olarak örgütlenmiş, Batı Şeria'da çok yoğun bir yerleşim sürecini sürdürmüşlerdir.^{lxxxviii}

Yerleşimler ile ileri karakollar arasındaki temel fark yerleşim birimlerinin İsrail hükümetinin izniyle, karakolların ise hükümetin izni olmaksızın inşa edilmiş olmasıdır denilebilir. Bu karakollar yasadışı ilan edilmiş olsa da İsrail hükümeti tarafından elektrik su gibi hizmetler kendilerine sunulmaktadır. Ayrıca İsrail kolluk kuvvetlerinin izni ve koruması olmadan bu bir avuç işgalcinin Batı Şeria'da yaşama şansı çok zayıftır.^{lxxxix}

17 Ocak 1997’de Filistinli yetkililer ve İsrail arasında imzalanan Halil Protokolü İsrail’in şehirdeki askeri varlığını yönettiği bir mekanizma haline geldi. Bu protokol eski şehirde yaşamın tüm yönlerine değinen bir özelliğe sahip olup şehirdeki kutsal alanlara erişim, sivil güçlerin taşınması ve sorumlulukları, planlama ve inşa etme, hatta şehir içi ulaşım gibi tüm detayları barındırıyordu. Bununla beraber Şüheda Caddesi’nin açılması protokole rağmen 20 senedir çözülemedi. Günümüzde hala Filistinliler’in Şüheda Caddesi’ni kullanması İsrail tarafından engellenmektedir.^{xc}

Ocak 1997’de İsrail’in şehirden kısmi olarak çekilmesini vâzeden bir anlaşma imzalandıktan sonra Halil’de hayatın tadı kaçmıştır. Zira şehir ikiye ayrılmış ve Hz. İbrahim Camii’nin de dahil olduğu eski şehir İsrail kontrolünde kalmıştır. Bunun dışında İsrail kabinesindeki güçlü muhalefete rağmen Halil’in büyük bir bölümü Filistinliler’e devredilmiştir.^{xcii}

1.5. Hebron Protokolü

Oslo’dan sonra Ocak 1997’de İkinci Uygulama Anlaşması olan Halil Anlaşması (Hebron Protocol) imzalandı. Bu anlaşmaya göre, İsrail Halil’in %80’inden çekilecek, Mart 1997’de başlayıp Eylül 1998’de tamamlanacak bu kademeli çekilme için yeniden düzenlenmiş bir takvim belirlenecekti.^{xciii} Bu anlaşma kutsal bölgelerin yönetimi, güvenliği, sivil güçlerin ve sorumlulukların paylaşımı gibi konular başta olmak üzere Halil şehrinin yönetimine dair askeri ve sivil alana dair birçok ayrıntıyı belirlemekteydi.^{xciii}

Hebron (Halil) Protokolü, şehri H1 ve H2 olmak üzere ikiye böldü. H1 bölgesi Filistinliler’in kontrolünde olan %80’lik bir kısmı ifade ederken, H2 bölgesi ise Halil eski şehrini, Halil İbrahim Camii’ni, Tel Rumeida’yı ve diğer önemli alanları içine alan %20’lik bir kısım olarak İsrail kontrolüne girdi.^{xciv} İsrail’in illegal yerleşim birimleri de bu bölgede bulunmaktadır. Bu bölge, Halil’in en işlek yeri, ticari ve lojistik anlamda şehrin kalbi sayılan bir bölgedir. İsrail bu bölgede yaşayan Filistinliler’i zorla göç ettirmek için çeşitli çabalar sarf etmektedir.^{xcv} İsrail protokolde kabul ettiği meselelerin birçoğunu uygulamadı. Bunların başında Filistinliler’in kullanımına kapatılan Şüheda Caddesi’nin açılması gelmekteydi; ancak 20 yıl geçmesine rağmen İsrail bu karara uymamaktadır.^{xcvi} Sonuçta Hebron Protokolü adeta İsrail’in Halil’deki, özellikle de eski şehirdeki yerleşimcileri korumak ve şehrin Yahudileştirilme sürecini hızlandırmak için yapılmış bir anlaşmaya dönüşmüştür.

H2 bölgesinde yaşamakta olan 40.000 kadar Filistinli’nin altyapı ihtiyaçları ve güvenlikleri İsrail tarafından karşılanması gerekirken, İsrail bunlar için kendini sorumlu kabul

etmemektedir. Aynı şekilde Filistinli yetkili mercilerin de buralarda faaliyetlerini “güvenlik endişesi” gerekçeleriyle büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Diğer taraftan bu bölge dahilinde bulunan tüm Yahudi yerleşim birimleri kapalı askeri bölgeler olarak ilan edilip, Filistinliler’in buralara yaklaşmaları dahi mümkün olmamaktadır.^{xcvii}

1987’de “Birinci İntifada” ile başlayan öldürme, yaralama, tutuklama, sokağa çıkma yasakları, sokak ve caddelerin kapatılması, hemen her sokak başına kurulan geçiş noktaları ve barikatlar Halil şehrinde Filistinliler’in hayatlarını çok zorlaştırmıştı. Sonrasında yapılan anlaşma ve protokoller Filistinliler’in hayat koşullarını iyileştirmekten ziyade İsrail’in zulümleri için resmi bir çerçeve oluşturmuştu. Filistinliler için aynı süreç 2000’de “İkinci İntifada” ile daha da zorlaşarak devam etti. Bu engelleme ve kısıtlamaların tamamı bölgede yaşayan Filistinliler’e yönelik olup, Yahudi yerleşimcileri kapsamamaktaydı.

İsrail anlaşmalara ve uluslararası hukukun gereklerine genel olarak uymayı reddetmektedir. Birleşmiş Milletler’in karar ve kınamalarını çoğu zaman yok saymaktadır. Yahudi yerleşimcilerle ilgili en önemli ve en kapsamlı BM belgesi, 22 Mart 1979 tarihli ve 446 sayılı Güvenlik Konseyi kararıdır.^{xcviii}

Güvenlik Konseyinin ilgili kararları: “İsrail’in 1967’den beri işgal altında olan Filistin ve Arap topraklarında yerleşim yerleri kurma politika ve uygulamalarının yasal geçerliliği olmadığını ve Ortadoğu’da kapsamlı, adil ve kalıcı barışın sağlanması önünde ciddi bir engel teşkil ettiğini”^{xcix} ifade eder.

İsrail’e, “işgal gücü olarak, bir kez daha, önceden aldığı tedbirleri kaldırması için 1949 tarihli Dördüncü Cenevre Sözleşmesi’ne titizlikle uyması ve 1967’den beri işgal altında olan Arap topraklarının yasal statüsü ile coğrafi yapısını değiştirecek ve demografik kompozisyonunu temelden sarsacak türde bir eylemde bulunmaktan vazgeçmesini ve özellikle işgal altındaki Arap topraklarına, kendi yaygın sivil nüfusunun bir bölümünü nakletmemesi”^c çağrısında bulunur.

20 Aralık 2000 tarihli BM Genel Kurul kararı da: “Kudüs de dahil olmak üzere işgal altındaki Filistin topraklarındaki İsrail yerleşimlerinin yasadışı olduğunu ve barışa engel teşkil ettiğini” tekrarlar ve “İsrailli yerleşimcilerin yasadışı şiddet eylemlerinin önlenmesi”^{ci} çağrısında bulunur.

Dördüncü Cenevre Sözleşmesinin 49. maddesine göre işgalci bir ülkenin kendi vatandaşlarını işgal ettiği topraklara yerleştirmesi yasaktır. Bu maddeye göre İsrail

yerleşimlerinin tamamı uluslararası hukuka aykırıdır.^{cii} Ancak İsrail'e göre bu topraklar "tartışmalı topraklar" olup, bu toprakların ne İsrail'e ne de kendinden önceki yönetimlere ait olduğu söylenemez. İsrail buraların "kayıp hakimiyet" olarak tanımlanabileceğini söyleyerek durumu karmaşık hale getirmektedir.^{ciii} Yine aynı şekilde İsrail, vatandaşlarının kendi istekleri doğrultusunda bu topraklarda yaşamayı tercih ettiğini belirterek bu durumun uluslararası hukuk açısından bir aykırılık barındırmadığını iddia etmektedir ki İsrail'in bu iddiası tamamen asılsızdır. Tüm İsrail hükümetlerinin ilan edilmiş politikalarında vatandaşlarını yerleşim birimlerinde yaşamaya teşvik eden ve bu yerleşim birimlerini ekonomik açıdan iyileştirmeye yönelik programlar bulunmaktadır. Bu programlar kapsamında İsrail hükümetleri çeşitli katmanlardan – maddi açıdan zayıf, ulusal dindar, ultra Ortodoks, seküler – İsrailiileri yerleşim birimlerinde yaşamaya ikna etmek için cazip fırsatlar sunmaktadır. Ucuz ve kaliteli konut, eğitim ve sağlık olanakları gibi fırsatlara İsrail içinde ulaşmaları zor olan bu sınıflar yerleşim birimlerinde bunları rahatlıkla elde etmektedirler. Bütün bunlar dışında yine yerleşim birimlerine sunulan ulaşım ve yol ağları, elektrik, su ve internet gibi altyapı hizmetleri de yine bu yerleşim yerlerinde insanların kalması için iyi bir neden olarak sayılmaktadır.^{civ}

1.6. Ulusal Öncelikli Alanlar

İsrail'de Batı Şerîa'nın tamamının da dahil olduğu bazı bölgeler "Ulusal Öncelikli Alanlar" olarak belirlenmiş olup, burada yerleşmeyi tercih eden vatandaşlara başta ekonomik olmak üzere bazı özel imkanlar sunulmaktadır.^{cv}

İsraili yöneticiler Batı Şerîa'da ekonomik açıdan yerleşimleri güçlendirecek projeler yapmaktadır. Bu bölgede yapılan endüstri, turizm ve tarım faaliyetleri desteklenmektedir. Eğitim ve sağlık hizmetleri iyi seviyelere çıkarılmakta, İsrail'in en büyük sorunlarından olan konut sorunu Batı Şerîa'daki yerleşimlerde bulunmamaktadır.^{cvi} Yerleşimlerdeki işsizlik oranı İsrail içerisindeki oranlara göre oldukça düşüktür. 2006 senesi sayımlarına göre İsrail içinde %5,6 olan işsizlik oranı yerleşimlerde sadece %3,2'dir.^{cvi}

1998'de hükümet tüm yerleşim birimlerinin de dahil olduğu İsrail'in ulusal öncelikli alanları haritası üzerinde bir mutabakata vardı. Böylece yeni göçmenlerin buralarda yerleşmeyi tercih etmesi, İsrail'in diğer bölgelerinde yaşayan vatandaşların buralara yerleşmesi ve yeni neslin buralarda kalması hedeflendi.^{cvi}

Yerleşimler için harcanan miktarlar net değildir, zira hükümetteki tüm bakanlıklar bütçelerinden yerleşimler için yapılan harcamaların belgelerini gizlemektedirler. B'Tselem isimli İsraili insan hakları örgütü tarafından İsrail İnşa ve Konut Bakanlığı'ndan yerleşimlere

yapılan senelik desteklere ait dokümanların kamuoyu ile paylaşılması istenmiş; ancak bilgi alma özgürlüğü yasasına muhalif olmak pahasına bu bilgiler paylaşılmamıştır.^{cix} 2003 senesinde Haaretz’de çıkan bir habere göre yerleşimler için yıllık en az 2,5 milyar şekel harcanmaktadır.^{cx}

Devlet tarafından ulusal öncelikli alanlarda yerleşmeye teşvik için sunulan avantajların en önemlisi konut projeleridir. İsrail’de genellikle kişisel girişimlerle inşa edilen konutlar yerleşim birimlerinde devlet tarafından inşa edilmektedir. Yine devlet tarafından çok uygun fiyatlarla ve uzun vadeli düşük taksitli mortgage uygulamaları ile satılmaktadır. Ayrıca yine bu evleri almak isteyenlere devlet özel teşvikler ve destekler de sağlamaktadır. İsrail içindekilere kıyasla daha geniş ve daha iyi kalitedeki konutlar bu yerleşimcilere çok daha uygun fiyatlarla satılmaktadır.^{cx}

Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanan eğitim alanındaki destekler özellikle çok çocuk dünyaya getiren ulusal-dinciler ve ultra Ortodokslar için büyük bir avantaj olmaktadır. Yerleşim birimlerinde eğitimle ilgili sunulan fırsatlar arasında 3 yaşından itibaren ücretsiz zorunlu eğitim, yuva ve okul saatlerinin sabahtan saat 3’e kadar artırılması, okullardaki eğitimin senelik olarak bir ay daha uzatılması, okullara ulaşım hizmetinde %90 ila %100 indirimler sağlanması, okul malzemeleri ve sınav ücretlerinden muaf tutulma ve son olarak da üniversite bursları verilirken bu bölgelerde yaşayanlara öncelikler verilmesi olarak sıralanabilir.^{cxii}

Yine yerleşimlerde görev yapan öğretmenler için de bazı avantajlar sunulmaktadır. Bu öğretmenler yeşil hat dahilindeki okullarda görev yapan öğretmenlere göre %12 ila %20 oranında daha fazla maaş almaktadırlar. Buna ek olarak öğretmenlerin tüm ulaşım masrafları, konut kiralılarının %80’i, eğitimini sürdüren öğretmenlerin eğitim masraflarının bir kısmı gibi ek giderler de yine devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu sebeptendir ki yerleşim birimlerinde eğitim alanında çalışmayı tercih edenlerin oranı %25,1’i bulmuştur.^{cxiii}

İsrail yerleşim birimlerine yakın bölgelerde 13 sanayi bölgesi inşa etmiştir. 1997-2001 yılları arasında Ticaret ve Sanayi Bakanlığı kalkınma bütçesinin %20’sini yerleşimlerde kurulan sanayi bölgelerine ayırmıştır. “Kiryat Arba Industrial Park” ve “Metarim Industrial Park” Halil şehri çevresinde kurulan sanayi bölgelerindedir.^{cxiv}

İsrail Arazi İdaresi, “Ulusal Öncelikli Alan” statüsündeki bölgelerde endüstri, turizm ve ticaret için kullanılacak alanların kira bedelinde %69’a kadar indirim yapmaktadır. Vergi muafiyetleri ve proje bazlı teşviklerle bu alanlara yatırımcı çekilmesi hedeflenmektedir.^{cxv}

Hükümetlerin yerleşimleri arttırmak için sundukları desteklerden bir kısmı da tarım alanındadır. İsrail yeşil hattın dışındaki bölgelerde tarım arazileri kurulması için insanlara çeşitli teşvikler sunmuştur. Yerleşim birimlerinde yetiştirilen tarım mahsulleri İsrail içinde satılmakla kalmayıp, yurtdışına da ihracat yapılmaktadır. Bununla ilgili olarak BDS (Boycott, Divestment, Sanctions – Filistin için boykot hareketi) Hareketi Avrupa genelinde başlattığı kampanya ile yerleşim birimlerinde üretilen ürünlerin boykot edilmesi çağrısında bulunmuştu. Ancak İsrail'in yerleşim birimlerinde ürettiği ürünler yeşil hat dahilindeki bölgelerde üretilen ürünlerle aynı olarak "Made in Israel" (Menşei İsrail) şeklinde etiketlenmekteydi. Bunun üzerine yapılan girişimler neticesinde Avrupa Birliği, İsrail'den gelen ürünlerin etiketlerinde özellikle nerede üretildiğinin açıkça yazılması üzerine karara vardı. Bu durumda Batı Şerîa'da bir yerleşim biriminde üretilen ürünlerin üzerinde bunu ifade edecek şekilde bir etiketlendirme yapılırken, Menşei İsrail, Menşei Filistin, Menşei Batı Şerîa gibi geniş ve doğruyu net yansıtmayan ifadeler kullanılamayacaktır.^{cxvi} Ancak Avrupa Birliği bu kararın uygulanmasının oldukça zor olduğunu görmüştür; zira İsrail'den gelen her ürünün nerede üretildiğinin izlenmesi ve takibi çok kolay bir iş değildir. Ayrıca AB ile İsrail arasında 2000 senesinden bu yana süre gelen serbest ticaret anlaşması gereği İsrail'den gelen ürünler yüksek vergilerden ve gümrük masraflarından muaf tutulmaktadır. Bu vergi muafiyeti Golan Tepeleri'nde ve Batı Şeria'da bulunan yerleşim birimlerinde üretilen ürünleri kapsamasa da, çoğu zaman bunların orijini bilinemediği için bu ürünler de Avrupa piyasalarında rahatlıkla dolaşmaktadır.^{cxvii}

Ayrıca yine yerleşim birimlerinde yaşayan vatandaşlar için vergi indirim ve afları bulunmaktadır. Yerleşimlerdeki vergi oranları yeşil hat dahilindeki şehirlere göre oldukça düşüktür.^{cxviii} Ehud Barak'ın konut bakanı Batı Şeria yerleşimlerinde, özellikle de Kiryat Arba ve Halil'in diğer bazı bölgelerinde 12.000 yeni konut inşası için izin verdikten sonra, bu konutlardan satın alanlara 17.000 \$ (dolar) hükümet yardımı sağladı.

Hükümetin destekleri bununla da sınırlı kalmamaktadır. Anne – çocuk sağlık merkezleri açılması, sosyal hizmetler çalışanlarının maaşları, güvenlik harcamaları, emniyet birimleri ve karakolların açılması, sinagog, kültür merkezi ve günlük bakım merkezlerinin inşa edilmesi, kasaba merkezlerinin ve trafik ışıklandırmalarının vs. yapılması gibi çok geniş anlamda akla gelebilecek tüm konularda yerleşim birimleri desteklenmektedir. Yapılan tüm araştırmalar gösteriyor ki İsrail'deki bütün hükümetler zamanında yerleşimlere sunulan hizmetler ve ayrılan bütçeler, İsrail'in içindeki şehirlere sunulandan daha maliyetli olmuştur.^{cxix}

İsrail bir Yahudi devleti olarak Batı Şerîa da dahil olmak üzere kontrol altında tuttuğu tüm toprakların Yahudilere ait olduğu inancından yola çıkarak dünyanın çeşitli bölgelerinden getirdiği Yahudiler’i bu topraklara yerleştirmek misyonuyla hareket etmektedir.^{cxx} “Geri Dönüş Yasası” (Law of Return) bağlamında da sadece Yahudi vatandaşların İsrail’e göç etmesi ve yerleşmesi mümkün kılınırken, Araplar veya diğer millet mensupları için bu geçerli değildir.^{cxxi} İsrail’e göre Perulu Yahudi dinine ihtida eden bir kabile Batı Şerîa’da yerleşmeye Filistinli bir Arap’tan daha fazla hak sahibidir. Hatta sadece Filistinliler’in değil, Yahudi olmayan tüm insanların bu topraklardan faydalanması yasaklanmıştır.^{cxxii}

Bu işgal ve yapılan haksızlıklara bir tepki olarak, internet websitesinden rezervasyon ve konaklama hizmeti sağlayan Airbnb şirketi, Batı Şeria’daki İsrail yerleşim birimlerinde bulunan tüm evleri websitesindeki listelerinden çıkardığını duyurdu. Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme) Örgütü tarafından “Çalınan topraklarda kahvaltı ve yatak” ismiyle yürütülen boykot kampanyası da iki senelik uğraşlar neticesinde başarıyla sonuçlandı.^{cxxiii} Bu karar İsrail yerleşimindeki turizmi olumsuz yönde etkileyecektir.

1.7. Yerleşimciler

İsrail vatandaşı Yahudiler’in, Filistinliler’e ait topraklarda kurulan yerleşim birimlerini tercih etmeleri çeşitli sebeplere dayanmaktadır. Kudüs, Halil ve Nablus’da yaşayan yerleşimciler diğer bölgelerde ikamet etmekte olan yerleşimcilerden büyük oranda farklılık göstermektedir.^{cxxiv} Bu bağlamda bir yerleşimci profili çıkarmak istediğimizde oldukça heterojen bir yerleşimci topluluğuyla karşı karşıya kalmaktayız.

Yerleşimciler İsrail içinden, ABD, Rusya, Avrupa, Afrika, Arap dünyası ve başka yerlerden getirilen Yahudilerden oluşan etnik olarak heterojen bir topluluktur. Bunun dışında yerleşimlerde doğmuş, büyümüş olan bir nesil de söz konusudur. 1967-1968’de kurulan ilk yerleşimleri esas alırsak bunlar günümüzde (2018) 50 yaşında olması muhtemel bir grubu oluşturmaktadırlar.^{cxxv}

Dini ve milli sebeplerle bu topraklarda yaşamayı tercih eden grupların başında “*Gush Emunim*” (İnançlılar Bloku) isimli radikal Yahudi hareket gelmektedir. Gush Emunim’in yerleşim faaliyetlerine çağırmak için tekrarladığı en büyük sloganı “İsrail’in kutsal kitabına göre, İsrail’in toprağı İsrail halkınındır” sözüdür.^{cxxvi} Gush Emunim’in takip ettiği Kabala esaslarına göre İsrail “fetihleri??” metafizik bir dönüşümü ifade etmektedir. Toprakların şeytani hakimiyetten ilahi olana dönüşümüdür. Dolayısıyla bu hareket işgal edilen topraklarda yerleşme fikrini hararetle bir şekilde savunmaktadır. Bu hedef için gerekirse Araplar’ın

öldürülebileceğini söyleyerek Batı Şeria’da yerleşimciler tarafından yapılan şiddet olaylarına ideolojik zemin hazırlamaktadır.^{cxxvii} Bu hareket yerleşimci liderlerden Haham Mose Levinger’in önderliğinde kurulmuştur. Kfar Etzion yerleşim birimi 200 kadar kişinin katılımıyla kurulduğunda Mafdal (Ulusal Dinci Parti)’ın içinde Gush Emunim sadece bir fraksiyondur.^{cxxviii} Gush Emunim İsrail toplumundaki en fundamentalist eğilimlere sahip ve İsrail’in kuruluşundan beri en başarılı olmuş parlamento dışı harekettir.^{cxxix}

Gush Emunim’in kurucularından olan Rabbi Moshe Levinger, Halil hakkında “*Bu kasaba yeniden bir Yahudi şehri olacaktır. Önümüzdeki 10-20 sene içerisinde burada on binlerce Yahudi yaşıyor olacak!*” diyerek şehir hakkındaki emellerini ve bu emeller doğrultusunda gerçekleştirdikleri yerleşim faaliyetlerini anlatmıştır.^{cxxx}

Gush Emunim Hareketi Mesianik bir harekettir. Haham Abraham Isaac Kook ve oğlu Zevi Judah Kook’un görüşlerini benimsemişlerdir. Buna göre bütün İsrail toprağını işgal etmek Yahudiler’in selameti ve evrensel selamet için ilk aşamadır. Bu nedenle toprak geri verilmemelidir.^{cxxxi}

Filistin’deki Yahudi yerleşimleri ve yerleşimcilerini destekleyen diğer bir örgüt “Yesha Konseyi” dir. Batı Şeria ve Gazze’deki yerleşimcileri temsil eden “Yesha Konseyi” resmen tanınan siyasal bir örgüttür. Yehuda, Shomron ve Aza (Judea, Samaria ve Gazze) kelimelerinin baş harflerinin kısaltılmış ifadesi olarak “Yeşa” şeklinde isimlendirilen konsey günümüzde Batı Şeria’daki Yahudi belediye konsülleri için şemsiye bir örgüt olarak görev yapan bir konsül olup 1970’lerde Gush Emunim liderleri tarafından Batı Şeria ve Gazze’deki yerleşimleri arttırmak ve koşullarını iyileştirmek amacıyla kurulmuştur.^{cxxxii}

25 belediye başkanı ve 10 kanaat önderinden oluşan örgüt mümkün olan her şekilde yerleşimlere destek olmaktadır. İsrail hükümeti ile işbirliği içinde yerleşimlere yol, su ve elektrik sağlamakta, İsrail askeri otoriteleri ile ilişkiler ve gerektiğinde hükümete baskı yapmak gibi işlerle uğraşmaktadır. Gush Emunim birçok faaliyetini Yesha Konseyi ile birlikte yürütmektedir.^{cxxxiii}

Gazeteci Selin Çağlayan’ın bir dönem Yesha Konseyi’nin başkanlığını da yapmış bir yerleşimci olan Israel Harel ile gerçekleştirdiği görüşmede Harel’in vaat edilmiş topraklara dair yaptığı açıklama yerleşimcilerin genel görüşünü göstermesi açısından oldukça manidardır. Vaat edilmiş topraklar için Harel: “*bu toprak hiç kimseye ait değil ki bir başka ulusa verelim, bu topraklar geçmiş ve gelecek kuşaklara aittir. Ölmüşlere ve daha doğmamışlara aittir. Bu*

toprak bize sonsuza kadar verildi.” diyerek yerleşimcilerin konuyla ilgili ideolojik bakış açısını ortaya koymuştur.^{cxxxiv}

İsrail topraklarının bir kısmını Yahudi olmayanlara (Filistinliler’e) vermek konusunda NRP (Ulusal Dinci Parti) ve Gush Emunim’in görüşü, hiçbir İsrail toprağının Yahudi olmayanlara verilmemesi gerektiği yönündedir.^{cxxxv} İsrail topraklarının Tanrı tarafından Yahudiler’e vaat edildiği, Filistinliler’in (Araplar’ın) bu toprakları gasp ettiği, dolayısıyla Araplar’ın bu topraklardan zorla da olsa çıkarılabileceği ve hatta öldürülebileceğine dair görüşleri vardır.^{cxxxvi} Bu görüşe karşı Marwan Bishara yerleşimlerin teolojik söylemlere dayandırılmasına karşı çıkarak, İsrail hükümetinin Şeria Vadisi’nin su kaynakları ve stratejik yol güzergahlarını denetim altında tutmak için kurduğu sinsi (veya ekonomik) hesapları içinde fazla bir yeri olmayan “Tanrı’nın”, işgal edilmiş topraklardaki yerleşimlerin görünürdeki bahanesi olduğunu ifade etmektedir.^{cxxxvii}

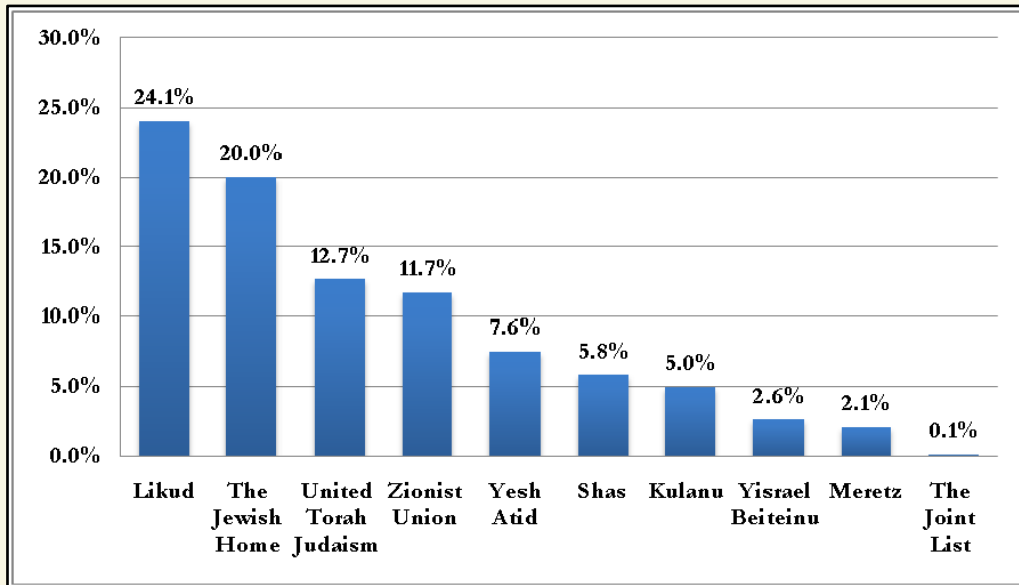
Yerleşimlerde yaşayan diğer bir dindar grup ise Harediler’dir. Bunlar Siyonist – Ortodoks Yahudiler’in aksine işgal edilen toprakların terk edilmesine karşı çıkmamaktadırlar. Çünkü Harediler’e göre asıl olan toprağa dönmek değil, Tevrat’a dönmektir. Mesih’in geleceği selamet sürecinin, tam bir Tevrat toplumu olduğu zaman başlayacağına inanmaktadırlar. Dolayısıyla bu süreci hızlandırmak için hiçbir Yahudinin hayatı tehlikeye atılmamalı ve hatta gerekirse Araplar’a toprak dahi verilmelidir.^{cxxxviii} Böyle düşünmekle beraber Harediler de kendine özgü yaşam tarzlarını sürdürmek için ve daha çok maddi sebeplerle Batı Şeria’daki yerleşimlerde yaşamayı tercih etmektedirler. İsrail hükümetlerinin bu bölgelerde yaşayanlara sunmuş olduğu ekonomik fırsatlar, genellikle toplumun en yoksul kesimini oluşturan, çalışmayan ve yüksek doğum oranlarına sahip olan Haredi toplumuna bu bölgelerde yaşamayı cazip kılmaktadır. Ayrıca yine seküler İsrail toplumundan çok farklı bir hayat tarzı benimsedikleri için, bu yaşam şekillerini Batı Şeria’da diğer İsraililerle yakın temas halinde olmadan kendi gettolarında yaşayarak korumaya çalışmaktadırlar.^{cxxxix}

Selin Çağlayan, *İsrail Sözlüğü* isimli kitabında yerleşimcileri ele aldığı bölümde çeşitli sebeplere binaen yerleşim birimlerinde yaşayan Yahudiler’in varlığından bahseder. Bunlara örnek olarak 25 yaşında olup Rusya’dan gelen ve tek başına sadece 4 ailenin bulunduğu bir yerleşim yerinde anaokulu öğretmeni olarak görev yapan bir kızını gösterir. Bu kızın, evinden 45 dakika uzaklıktaki okulda anaokulu öğretmeni olarak yerleşim biriminde yaşamayı tercih etme sebebinin, tesadüfen gazetede gördüğü ücretsiz ev ilanı üzerine buraya gelmesi olduğundan bahseder.^{cxl}

Begin hükümeti (1977-1981) yerleşim birimlerine göç çekmek için çeşitli uygulamalar başlatmış, kentli işçileri bu bölgelere çekmek için konforlu ve ucuz binalar yaptırmıştır.^{cxli} Dolayısıyla, elektrik ve su gibi temel ihtiyaçlar için de bir ücret ödemedi hayatını idame ettireceği ucuz veya ücretsiz mesken sebebiyle yerleşimlere gelen Yahudiler'in sayısı azımsanamayacak kadar fazladır. Bunlar maddi durumları düzeldiği takdirde böyle şehirden uzakta ıssız yerlerde yaşamayı tercih etmeyeceklerini de ifade etmektedirler.^{cxlii}

Bir araştırmaya göre, yerleşimcilerin %63'ü sosyal ve ekonomik nedenlerle buralarda yaşamayı tercih etmiştir, ancak bunlar daha sonra Gush Emunim ideolojisine yakınlaşmıştır.^{cxliii} 1992 seçimlerinde Kiryat Arba Yerleşim Birimi'nde dört büyük solcu/laik partinin (Likud, İşçi, Meretz, Tsomet) aldığı oy miktarı toplam oyların %5'inden daha az olmuştur. Oysa ülke çapında bu partilerin dördünün toplam oy oranı %80'leri buluyordu.^{cxliiv} Başbakanlık için yapılan ayrı bir oylamada ise Netanyahu buradaki oyların %96,3'ünü alırken rakibi Peres sadece %3,6 oy almıştı.^{cxlv} Genel seçimlerde de yerleşimcilerin önemli bir kısmı Likud için oy kullanmaktadır.^{cxlvi}

Tablo 1 Yerleşimcilerin 2015 Senesindeki Seçimlerde Oy Dağılımı Grafiği

Kaynak: "Israeli Settlers' Population is going for a million: Indicators from the 2015 Knesset Elections Results", Special Reports 2017, ARIJ: 2017. Link: https://www.arij.org/files/arijadmin/2017/set_pop_2017.pdf

Batı Şeria'da Kudüs de dahil olmak üzere 1972 senesinde 12.403 olan yerleşimci sayısı 2016 itibariyle 636.452'ye ulaşmıştır.^{cxlvii} En fazla yerleşim birimi 1977 senesinde kurulmuştur. Bir sene içerisinde muhtelif bölgelerde olmak üzere 16 adet yerleşim birimi kurulmuştur. 1977- 1984 arasında kurulan yerleşim birimi sayısı ise 75'tir.^{cxlviii}

Halil şehrinde de yine benzer şekilde aynı dönem aralıklarında son derece yoğun bir yerleşim faaliyeti görülmektedir. 1979-1982 yılları arasında 7 tane yerleşim birimi, 1983-1986 yılları arasında ise 6 tane yeni yerleşim birimi inşa edilmiştir.^{cxlix}

Günümüzde (Mart 2019) İsrail'in Halil şehir ve çevresinin de içinde yer aldığı Batı Şerîa'daki yerleşim alanlarının sayısı 425'tir. Bunlardan 150 tanesi yerleşim birimi (settlement), 107 tanesi ileri karakol (outpost) ve 168 tanesi ise diğer sebeplerle kurulan alanlardır.^{cl} Diğer sebeplerle kurulan yerleşim alanları askeri eğitim ve tatbikat noktaları, maden ocakları, sanayi bölgeleri vb. yerlerden oluşmaktadır. Batı Şerîa'nın %42'si İsraili yerleşimciler tarafından kullanılmaktadır.^{cli} Nitekim B'Tselem tarafından 2009'da yayınlanan bir rapora göre Batı Şerîa topraklarının %42,8'i yerleşimcilerin kontrolündedir. Bu da 2.399,824 dönüm arazi anlamına gelmektedir.^{clii}

ⁱ Patricia Sellick, "The Old City of Hebron: Can it be saved?", *Journal of Palestine Studies*, XXIII, no. 4 (summer 1994), s. 73; Mustafa Murad ed-Debbağ, *Biladuna Filistin*, I-XI, Amman 1983, s. 15.

ⁱⁱ Debbağ, s. 15.

ⁱⁱⁱ Sellick, s. 73.

^{iv} Debbağ, s. 15-18.

^v Can Deveci, "Arap – İsrail Savaşları", *Araftaki Filistin* (ed. Süleyman Seydi – Can Deveci) içinde (s. 121-158), Maya Akademi: Ankara 2014 s. 130.

^{vi} Deveci, s. 133.

^{vii} William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, trc. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı: İstanbul 2008, s. 389.

^{viii} M. Lütfullah Karaman, "Filistin", *DİA*, XIII, 96

^{ix} Cleveland, s. 292.

^x Cleveland, s. 403.

^{xi} Cleveland, s. 403.

^{xii} Jerald S. Aurebach, *Hebron Jews: Memory and Conflict in the land of Israel*, 2009, Rowman & Littlefield Publishers: 2009, s. 80-81.

^{xiii} Şofar, genellikle koç boynuzundan yapılan ve Roş ha-Şana ile Yom Kipur günlerinde üflenen bir Yahudi çalgı aletidir. Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İSAM Yayınları: İstanbul 2012, s. 312.

^{xiv} Aurebach, s. 82.

^{xv} Gibson, "Machpelah", s. 327.

^{xvi} Aurebach, s. 82.

^{xvii} "Hebron/Al-Khalil Old Town". Link: <https://www.worldheritagesite.org/list/Hebron+Al-Khalil+Old+Town> Erişim tarihi: 16/11/2018; "Hebron/Al-Khalil Old Town", UNESCO. Link: <http://whc.unesco.org/en/list/1565> Erişim tarihi: 17/12/2018.

^{xviii} Mohsen Moh'd Saleh, *Israeli Settlement Activities in the West Bank 1993-2011*, Information Report (21), Archives & Information Department, Al-Zaytouna Centre for Studies and Consultations: Beyrut 2016, s. 10.

^{xix} Süleyman Seydi, "Filistin – İsrail Çatışmasında Yahudi Yerleşimleri", *Araftaki Filistin* (ed. Süleyman Seydi – Can Deveci) içinde (s. 223-254), Maya Akademi: Ankara 2014, s. 223.

^{xx} Aurebach, s. 81.

^{xxi} Bora Bayraktar, "Oslo Barış Süreci (1993-2000)", *Araftaki Filistin* (ed. Süleyman Seydi – Can Deveci) içinde (s. 301-347), Maya Akademi: Ankara 2014, s. 319.

^{xxii} Bunlardan biri Ariel yerleşim birimi olup 1978 senesinde askeri gerekçelerle İsrail ordusu tarafından ele geçirilip zamanla gelişerek günümüzde bir üniversiteyi de içinde barındıran büyük bir yerleşim şehrine dönüşmüştür. Ancak bu durum uluslararası hukuk bağlamında bu yerleşim biriminin yasal olduğu anlamına gelmemektedir. Ariel Filistinlilere ait özel mülkün üzerine kurulmuştur.

Link: https://www.btselem.org/settlements/20100830_facts_on_the_settlement_of_ariel Yayın tarihi: 30/08/2010 Erişim tarihi: 03/07/2018

^{xxiii} Saleh, *Israeli Settlement Activities in the West Bank 1993-2011*, s. 20-29.

^{xxiv} Cleveland, s. 404.

- xxv Saleh, *Israeli Settlement Activities in the West Bank 1993-2011*, s. 24.
- xxvi Ahmet Davutoğlu, “Küresel ve Bölgesel Dengeler, Ortadoğu Barış Süreci”, *Filistin Çıkmazdan Çözümüne* (haz. M. İbrahim Turhan) içinde (s. 3-47), Küre Yayınları: İstanbul 2003, s. 31.
- xxvii Marwan Bishara, *Filistin/İsrail: Barış veya Irkçılık*, trc. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi: İstanbul 2003, s. 107
- xxviii Israel Shahak, *İsrail’de Yahudi Fundamentalizmi*, trc. Ahmet Emin Dağ, Anka Yayınları: İstanbul 2002, s. 122.
- xxix Cleveland, s. 403.
- xxx A.g.e.
- xxxi Cleveland, s. 404.
- xxxii Saleh, *Israeli Settlement Activities in the West Bank 1993-2011*, s. 10.
- xxxiii Selin Çağlayan, *İsrail Sözlüğü*, İletişim Yayınları: İstanbul 2004, s. 409.
- xxxiv Shahak, *İsrail’de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 123.
- xxxv Cleveland, s. 404.
- xxxvi A.g.e.
- xxxvii Shahak, *İsrail’de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 122.
- xxxviii Cleveland, s. 404.
- xxxix Mehmet Yılmaz, “Radikal Sağın İsrail Dış Politikasına Etkisi”, *Filistin Çıkmazdan Çözümüne* (haz. M. İbrahim Turhan) içinde (s. 209-274), Küre Yayınları: İstanbul 2003, s. 249.
- xl Saleh, *Israeli Settlement Activities in the West Bank 1993-2011*, s. 16.
- xli Cleveland, s. 404.
- xlii A.g.e.
- xliiii A. Tayanç Gündüz, “Filistin – İsrail Meselesinin Ekonomik Arkapları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Filistin Çıkmazdan Çözümüne* (haz. M. İbrahim Turhan) içinde (s. 383-406), Küre Yayınları: İstanbul 2003, s. 391.
- xliiv Cleveland, s. 550.
- xlv Bülent Aras, *Filistin – İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, Bağlam Yayınları: İstanbul 1997, s. 104.
- xlvi A.g.e.
- xlvii Cleveland, s. 551.
- xlviii Cleveland, s. 555; Oslo Anlaşmaları ve detayları için bk. Cleveland, s. 550-565.
- lix Leila Stockmar, “Is it all about territory? Israel’s settlement policy in the Occupied Palestinian Territory since 1967”, *DIIS Report (Danish Institute for International Studies)* 2012:08, s. 35. Link: http://pure.diis.dk/ws/files/106677/RP2012_08_All_about_territory_web.pdf Erişim tarihi: 09/06/2018; Seydi, s. 228, 229.
- ¹ Edward Said, *Oslo’dan Irak’a ve Yol Haritası*, s. 314.
- li Seydi, s. 229.
- lii Fatma Tunç Yaşar- Sevinç Alkan Özcan- Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine: Filistin*, İHH: İstanbul 2003, s. 89.
- liii Ahmet Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, Küre Yayınları: İstanbul 2011, s. 64.
- liv Aras, s. 124.
- lv Bishara, s. 104.
- lvi A/HRC/22/63, s. 32.
- lvii Bishara, s. 104.
- lviii A.g.e.
- lix A.g.e.
- lx Bishara, s. 112.
- lxi Müller, s. 17.
- lxii Fatma Tunç Yaşar ve diğr., s. 126.
- lxiii Bishara, s. 108.
- lxiv Nidal Ja’barin ile yapılan röportaj (2019).
- lxv Nidal Ja’barin ile yapılan röportaj (2019).
- lxvi Nidal Ja’barin ile yapılan röportaj (2019).
- lxvii Sellick, s. 72.
- lxviii Sellick, s. 69.
- lxix Yılmaz, s. 264.
- lxx A.g.e.
- lxxi Shahak, *İsrail’de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 181.
- lxxii Halacha, Yahudi şeriatına verilen isimdir.
- lxxiii Shahak, *İsrail’de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 181.
- lxxiv Shahak, *İsrail’de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 162.
- lxxv Stockmar, s. 25.
- lxxvi Shahak, *İsrail’de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 189.
- lxxvii Shahak, *İsrail’de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 202; Genevieve Boucher Boudreau, “Radicalization of the Settlers’ Youth: Hebron as a Hub for Jewish Extremism”, *Global Media Journal- Canadian Edition*, Vol. 7 Issue 1, Canada 2014, s. 74. Link: http://www.gmj.uottawa.ca/1401/v7i1_boudreau.pdf Erişim tarihi: 18/12/2018.
- lxxviii Mete Çubukçu, *Bizim Filistin*, Metis Yayınları: İstanbul 2002, s. 84.
- lxxix Çubukçu, s. 85.
- lxxx Breaking Israel News, “Israel Presses to End International Observer Mission in Hebron”, 2 Kasım 2018. Link: <https://www.breakingisraelnews.com/116280/israel-international-observer-hebron/> Erişim tarihi: 05/11/2018.
- lxxxi Bishara, s. 103.

- lxxxii Shahak, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 72.
- lxxxiii A/HRC/28/44, A/HRC/25/38, A/68/513 ve A/69/348 nolu BM kararları.
- lxxxiv Seydi, s. 225.
- lxxxv Stockmar, s. 25; Seydi, s. 225.
- lxxxvi Çağlayan, s. 110.
- lxxxvii Çağlayan, s. 111.
- lxxxviii Boudreau, s. 74.
- lxxxix Seydi, s. 226.
- xc Nidal Alazza, "Forced Population Transfer: The Case of the Old City of Hebron", *BADIL Resource Center for Palestinian Residency & Refugee Rights*: 2016, s. 29.
- xcı Aras, s. 124.
- xcii Fatma Tunç Yaşar- Sevinç Alkan Özcan- Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine: Filistin*, İHH: İstanbul 2003, s. 90
- xciii Alazza, s. 23; Bk.: Ek 8'de bulunan harita.
- xciv OCHA: The Humanitarian Impact of Israeli Settlements in Hebron City 2013.
- xcv Müller, s. 45.
- xcvi Alazza, s. 23.
- xcvii Alazza, s. 23-24.
- xcviii Ahmet Davutoğlu, "Küresel ve Bölgesel Dengeler, Ortadoğu Barış Süreci", *Filistin Çıkmazdan Çözümüne* (haz. M. İbrahim Turhan) içinde (s. 3-47), Küre Yayınları: İstanbul 2003, s. 30; İlgili kararlara BM'nin resmî web sayfasından ulaşılabilir. 22 Mart 1979, Resolution 446. Link: <http://www.un.org/Docs/scres/1979/scres79.htm> Erişim tarihi: 11/09/2018.
Link:<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/370/60/IMG/NR037060.pdf?OpenElement> Erişim tarihi: 11/09/2018.
- xcix Davutoğlu, "Küresel ve Bölgesel Dengeler, Ortadoğu Barış Süreci", s. 30.
- c A.g.e.
- ci A.g.e.
- cii Fatma Tunç Yaşar ve diğr., s. 176.
- ciii Seydi, s. 234.
- civ Eyal Hareveni, "By Hook and By Crook Israeli Settlement Policy in the West Bank", *B'Tselem*: July 2010, s. 37.
- cv Seydi, s. 227.
- cvi Hareveni, s. 37.
- cvi Hareveni, s. 38.
- cvi Hareveni, s. 38.
- cvi Hareveni, s. 38.
- cvi Hareveni, s. 38.
- cix Hareveni, s. 39.
- cx Motti Bossok ve diğr., "The Extra Civilian Price Tag: At Least NIS 2.5 Billion a Year", *Haaretz*: 25/09/2003. Link: <https://www.haaretz.com/1.4706631> Erişim tarihi: 07/02/2018.
- cxı Hareveni, s. 40.
- cxii Hareveni, s. 42.
- cxiii A.g.e.
- cxiv Hareveni, s. 43.
- cxv A.g.e.
- cxvi Hareveni, s. 43; Charlotte England, "France becomes first European country to label items from Israeli settlements", *Independent*: 29/11/2016. Link: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/france-becomes-first-european-country-to-label-items-from-israeli-settlements-a7444031.html> Erişim tarihi: 04/07/2018.
- cxvii David Cronin, "Checking settlement exports "impossible," EU admits", *The Electronic Intifada*: 28 Eylül 2017. Link: <https://electronintifada.net/blogs/david-cronin/checking-settlement-exports-impossible-eu-admits> Erişim tarihi: 12/02/2019.
- cxviii Hareveni, s. 44.
- cxix Hareveni, s. 45; Ulusal öncelikli alanlar yasası hakkında detaylı bilgi için bk. Eyal Hareveni, "By Hook and By Crook Israeli Settlement Policy in the West Bank", *B'Tselem*: July 2010, s. 38-48. Link: https://www.btselem.org/sites/default/files/sites/default/files2/201007_by_hook_and_by_crook_eng.pdf Erişim tarihi: 04/07/2018.
- cxx Israel Shahak, *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*, trc. Ahmet Emin Dağ, Ağaç Kitabevi Yayınları: İstanbul 2010, s. 22.
- cxxi Shahak, *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*, s. 26.
- cxvii Shahak, *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*, s. 23.
- cxviii "Bed and Breakfast in Stolen Lan", Human Rights Watch, 20 Kasım 2018. Link: <https://www.hrw.org/report/2018/11/20/bed-and-breakfast-stolen-land/tourist-rental-listings-west-bank-settlements>
- cxviii Zaha Kheir, "To What Extent is the Struggle for Hebron a Struggle for Identity", 30/11/2014, s. 1. Link: <https://www.researchgate.net/publication/269398788> Erişim tarihi: 22/07/2018.
- cxv Seydi, s. 223.
- cxvii Çağlayan, s. 409.
- cxviii Shahak, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 133-134. Kabala'nın bu konudaki görüşleri hakkında ayrıntılar için bk. Shahak, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 121-154.
- cxviii Çağlayan, s. 407.
- cxviii Çağlayan, s. 408.
- cxviii Müller, s. 17.

-
- cxviii Çağlayan, s. 108.
cxviiii Bishara, s. 107.
cxviiii Çağlayan, s. 409.
cxviiii Çağlayan, s. 118.
cxviiii Shahak, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 70.
cxviiii Shahak, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 72.
cxviiii Bishara, s. 107.
cxviiii Çağlayan, s. 107.
cxviiii Çağlayan, s. 108.
cxli Çağlayan, s. 110.
cxli Cleveland, s. 404.
cxlii Çağlayan, s. 110.
cxliiii Çağlayan, s. 409.
cxliiii Shahak, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, s. 157.
cxliiii A.g.e.
cxliiii Çağlayan, s. 409.
cxliiii PCBS: Israeli Settlements in Palestine 2016, s. 47.
cxliiii PCBS: Israeli Settlements in Palestine 2016, s. 51.
cxliiii A.g.e.
cxliiii PCBS: Israeli Settlements in Palestine 2016, s. 53.
cxliiii Zena Tahhan, "Israel's settlements: 50 years of land theft explained", *Al-Jazeera*: 21/11/2017. Link: <https://interactive.aljazeera.com/aje/2017/50-years-illegal-settlements/index.html> Erişim tarihi: 12/05/2018.
cxliiii Hareuveni, s. 11.